

НАЦІОНАЛЬНИЙ
ФОНД ДОСЛІДЖЕНЬ
УКРАЇНИ

ВІСНИК

Випуск №15
Жовтень 2025 р.

Лідія
БОРРЕЛЬ-ДАМІАН:

Наука – один із
найпотужніших
інструментів для
побудови миру

3 травня 2022 року Національний фонд досліджень України є повноправним членом асоціації Science Europe¹. Бути членом цієї асоціації – велика честь і велика відповідальність для кожного учасника.

Про шлях, який пройшов Фонд за цей час, про виклики й завдання, які стоять сьогодні перед європейськими вченими, а також про те, як змінилася асоціація за час війни, ми запитуємо у Генерального секретаря Science Europe Лідії БОРРЕЛЬ-ДАМІАН.

← **Лідія БОРРЕЛЬ-ДАМІАН,**
Генеральний секретар Science Europe

► *Пані Лідіє, Ви обіймаєте посаду Генерального секретаря асоціації Science Europe у надзвичайно складний час для Європи. 24 лютого 2022 року розпочалося повномасштабне вторгнення росії в Україну, і мільйони українців, зокрема й науковці, були змушені виїхати за кордон. На початку березня Science Europe оприлюднила звернення на підтримку українських дослідників та України. Як готувалася ця заява? Як діяла асоціація і Ви особисто у перші тижні та місяці війни?*

► Дякую за це запитання і за можливість дати інтерв'ю для «Вісника» Національного фонду досліджень України.

Виконавча директорка НФДУ Ольга Полоцька зв'язалася зі мною восени 2021 року і висловила зацікавленість щодо приєднання НФДУ до Science Europe. Ми обмінялися кількома листами, а в січні 2022 року провели першу розмову. Коли почалася війна, я зв'язалася з пані Ольгою, розповіла, що Рада директорів Science Europe планує зробити офіційну заяву, і запитала її думку з цього приводу. Вона відповіла: «Так, це було б дуже добре».

Ми підготували проєкт заяви, порадилися з Радою директорів і експертами високого рівня з питань політики. Люди тільки починали оговтуватися від шоку й оцінювати можливі наслідки.

¹ Довідково: Асоціація Science Europe – це організація, яка об'єднує провідні європейські державні установи, що фінансують або проводять дослідження в Європі.

Першого березня ми опублікували заяву на підтримку України. У ній зазначалося, що Science Europe та її організації-члени засуджують російську агресію та окупацію України. Ми закликали росію припинити бойові дії та звернулися до європейських країн з проханням прийняти всіх, хто виїхав унаслідок війни.

Також Рада директорів сказала: «Національний фонд досліджень України висловив бажання приєднатися до Science Europe. Можливо, Фонд захоче прискорити процес і стати членом асоціації?»

НФДУ підготував заявку про вступ, яку розглянули на Генеральній асамблеї асоціації у травні 2022 року. Так Фонд став повноправним членом асоціації Science Europe.

Ми закликали росію припинити бойові дії та звернулися до європейських країн з проханням прийняти всіх, хто виїхав унаслідок війни

► **Чи пам'ятаєте Ви свої думки у перші тижні після початку повномасштабного вторгнення? Чи думали, що війна затягнеться?**

► Те, що відбувалося, просто не вкладалося в голову. Я намагалася підтримувати Ольгу Полоцьку усіма можливими способами і залучала її до активного діалогу в межах Science Europe.

Ніхто не розумів, наскільки це все затягнеться. Усі сподівалися, що війна швидко закінчиться...

До речі, не варто забувати, що ми тоді тільки починали виходити з пандемії COVID-19. Засідання Глобальної дослідницької ради (GRC) все ще були призупинені. У 2022 році ми провели першу очну зустріч після COVID у Панамі. До цієї зустрічі долучили й виконавчу директорку НФДУ Ольгу Полоцьку, щоб Фонд міг стати частиною світової спільноти.

► **Десятий міжнародний щорічний саміт Глобальної дослідницької ради (GRC) 2022, Панама**

Усе пройшло дуже добре – пані Ольга виступила перед Глобальною дослідницькою радою, а також на Генеральній асамблеї Science Europe у травні.

Лідія Боррель-Даміан та Ольга Полоцька, 16й Семінар високого рівня асоціації Science Europe
Листопад 2024, Будапешт, Угорщина

► У червні 2022 року Ви приєдналися до Колегії міжнародних радників НФДУ. Це був період, коли кошти Фонду були передані на потреби оборони країни. Які ваші спогади про той час? Які завдання Ви ставили перед собою?

► Звісно, ми спостерігали за цим із сумом, але розуміли, що країні потрібні кошти на оборону.

Щоб полегшити ситуацію, ми скасували членський внесок НФДУ до Science Europe та покривали витрати на поїздки виконавчої директорки Фонду, щоб вона могла підтримувати зв'язок з міжнародною спільнотою.

Щодо Колегії міжнародних радників – це чудова команда і гарний досвід. Ми регулярно проводимо зустрічі та мали чимало дискусій про те, як підтримати НФДУ під час війни. Також співпрацюємо з Міжнародною науковою радою (International Science Council).

Ми організували кілька спільних сесій, присвячених повоєнному відновленню. Виконавча директорка НФДУ також брала участь у цих зустрічах, розповідала про плани модернізувати процеси в Фонді, про реформу системи оцінювання досліджень тощо.

У Science Europe та Глобальній дослідницькій раді є робочі групи, які займаються згаданими вище питаннями, тож ми скористалися нашими напрацюваннями й допомогли інтегрувати НФДУ в ці процеси.

Мережа високого рівня в Science Europe дуже тепло прийняла Ольгу Полоцьку. Вона детально інформувала нас про збитки, завдані війною науковим установам та навчальним закладам.

Члени Science Europe в Естонії, Румунії, Польщі дуже активно допомагали біженцям, зокрема приймали науковців та їхні родини.

► *Бути членом Science Europe – це велика честь і водночас велика відповідальність для кожного учасника асоціації. Політичний порядок денний Європейського дослідницького простору включає важливі питання розширення відкритого доступу, заохочення до досконалості, академічної свободи, справедливого оцінювання досліджень тощо. Озираючись на шлях, який пройшов Фонд, чи бачите Ви наш прогрес у цих питаннях?*

► Так, безперечно. Я вважаю, що НФДУ справді аналізує і враховує політику асоціації Science Europe щодо фінансування та проведення досліджень.

Ми організували спеціальні сесії для фахівців Фонду з питань відкритої науки та дослідницької інфраструктури.

Фонд бере участь у спеціальних зустрічах форуму ERA – експертної групи Європейської Комісії, до складу якої входять представники держав-членів ЄС, Європейської Комісії та зацікавлених сторін у сфері досліджень та інновацій. Ми дбаємо, щоб учасники цих зустрічей знали й ураховували потреби України.

Разом з НФДУ ми багато зробили для підвищення обізнаності про наслідки війни, зокрема про збитки, завдані дослідницьким установам і університетам.

Крім того, Фонд досяг значного прогресу в галузі відкритої науки. Бачу, що співробітники НФДУ докладають чимало зусиль для приведення політики Фонду у відповідність із політикою інших членів асоціації Science Europe. Було проведено важливі навчальні візити до Швейцарії, Норвегії, Нідерландів, Німеччини. Багато членів асоціації запропонували прийняти делегації НФДУ, навчати та допомагати зрозуміти, як упроваджується політика щодо відкритої науки.

“

Разом з НФДУ ми багато зробили для підвищення обізнаності про наслідки війни, зокрема про збитки, завдані дослідницьким установам і університетам

НФДУ є активним учасником ініціатив Science Europe. Фахівці Фонду залучені майже до всіх робочих груп, уважно слухають, багато пропонують, з ними приємно працювати. Ми також підтримували їх у питанні інтеграції до програми Горизонт Європа.

Тож маю велику повагу до НФДУ за активність та готовність адаптувати всі ці процеси в найскладніших умовах.

► *Війна стала каталізатором співпраці українських дослідників із світовою науковою спільнотою. Чимало українських науковців виконують спільні проекти з європейськими колегами, подають заявки на конкурси Горизонт Єв-*

ропа. Іноді в Україні жартують, що Україна йде до Європейського Союзу, але наші вчені йдуть трішечки швидше. Що, на Вашу думку, потрібно, щоб ця співпраця була ще активнішою, а наша інтеграція до Європейського дослідницького простору – швидшою?

- Я вважаю, що швидкий рух науковців – це чудовий знак. Це свідчить, що, попри війну, активно встановлюються зв'язки між дослідниками України та Європи.

Щоб не лише окремі вчені, а й наукові інституції рухалися швидше, можливо, варто прискорити розробку та впровадження нових політик у сфері академічної свободи, відкритої науки, гендерної рівності тощо.

Я розумію, що для уряду це може здаватися ризикованим: «Куди ми поспішаємо? Ці політики ще не перевірені, а нас закликають терміново їх впроваджувати». Така обережність цілком зрозуміла й виправдана. Проте варто знайти баланс: якомога швидше впроваджувати нові політики, особливо ті, що стосуються програми Горизонт Європа, і при цьому зберігати виваженість.

Я вважаю, що швидкий рух науковців – це чудовий знак.

Це свідчить, що, попри війну, активно встановлюються зв'язки між дослідниками України та Європи.

- *Наукова комунікація відіграє ключову роль у діалозі між ученими та суспільством і є одним із пріоритетів Science Europe. І якщо в Європі ця сфера добре розвинена, досліджується та викладається в університетах, то в Україні вона лише формується, часто завдяки ентузіазму фахівців, які працюють на волонтерських засадах. На Вашу думку, на які аспекти наукової комунікації варто звернути особливу увагу на початкових етапах її розвитку?*
- У березні 2024 року в Брюсселі відбулася масштабна конференція з наукової комунікації, організована Science Europe спільно з бельгійською стороною під час її головування в Раді ЄС. На заході, якщо не помиляюся, були присутні й представники з України. Одним із ключових висновків конференції стало те, що наукову комунікацію необхідно краще інтегрувати в дослідницькі політики, зокрема на етапі підготовки конкурсів. Ідея полягає в тому, щоб планувати комунікацію не після завершення проєкту, а на етапі його розробки. Тобто умови конкурсів мають передбачати чіткі вимоги до наукової комунікації – це надзвичайно важливо.

Існують два основні підходи до організації наукової комунікації. У Франції, наприклад, діє спеціальна грантова програма, спрямована на підтримку дослідників, які вже досягли важливих результатів і хочуть донести їх до широкої аудиторії. Такий підхід вважається традиційним.

Інший, менш традиційний підхід передбачає інтеграцію наукової комунікації безпосередньо в умови конкурсів. Від дослідників очікують, що вони ще на етапі подання заявки визначать інструменти для комунікації і результатів, і самого дослідницького процесу.

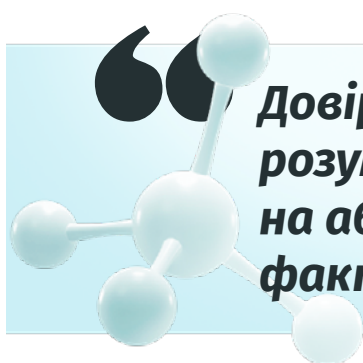
Під час конференції учасники дійшли згоди, що для кращого розуміння науки суспільством необхідно розповідати про весь дослідницький процес, а не лише презентувати ефектні результати, як-от «новий засіб лікування раку». Звичайно, про такі відкриття легше комунікувати, адже їхній вплив очевидний. Проте є й інші наукові досягнення, які є результатом тривалих і складних дослідницьких процесів. Їх важче пояснити, і широка аудиторія часто про них не знає.

“ ... для кращого розуміння науки суспільством необхідно розповідати про весь дослідницький процес, а не лише презентувати ефектні результати...

Один з ключових висновків конференції: дослідникам необхідно розвивати навички наукової комунікації та отримувати підтримку для пояснення саме дослідницького процесу – його етапів, методології, тривалості. Важливо донести до суспільства, що наукові дослідження часто є повільними, іноді навіть рутинними, але в довгостроковій перспективі вони ведуть до важливих результатів. Громадськість зазвичай не здогадується про ці нюанси, люди просто чекають наступної гучної історії успіху.

“ Важливо донести до суспільства, що наукові дослідження часто є повільними, іноді навіть рутинними, але в довгостроковій перспективі ведуть до важливих результатів

Наука не повинна обмежуватися лише презентацією досягнень, потрібно пояснювати, як ці досягнення здобуваються. До речі, говорити треба не тільки про успіх, а й про невдачі. Довіра до науки ґрунтується на розумінні, що вчені не претендують на абсолютну істину, а спираються на факти, методологію та добросовісність. У цьому й полягає складність наукової комунікації. Це та «сіра зона», де вченим доводиться пояснювати, що наука – це не про остаточну певність, а про метод і добросовісність.

Довіра до науки ґрунтується на розумінні, що вчені не претендують на абсолютну істину, а спираються на факти, методологію та доброчесність

Саме тому в асоціації Science Europe діє робоча група з наукової комунікації, яка допомагає зробити складні наукові процеси більш зрозумілими для широкого загалу.

► **Як змінилась асоціація Science Europe з початку повномасштабного російського вторгнення в Україну та загалом на фоні змін у світі? Можливо, відбулися якісь зміни у пріоритетах, завданнях та цінностях?**

► Ще до початку війни Science Europe розпочала діалог про цінності в наукових дослідженнях, який продовжився під час війни. У результаті ми сформулювали ключові цінності: відкритість і прозорість; доброчесність і етика; рівність, різноманітність та інклюзія; співпраця; турбота та колегіальність; автономія й академічна свобода. Ці цінності є ключовими й стосуються всіх галузей науки.

Подальшу роботу асоціації ми будуємо на основі цих цінностей. Також ми збираємо приклади від членів Science Europe, які демонструють, як ці цінності інтегруються в їхні політики та інституційні стратегії.

Абсолютно зрозуміло одне – саме співпраця є серцем наукової діяльності. Жодне дослідження не відбувається в ізоляції – воно потребує взаємодії із колегами, які можуть працювати в будь-якій частині світу. Тому важливо створювати більше можливостей для партнерства. Однак для справжнього об'єднання зусиль життєво необхідний мир. Для країн, які перебувають у стані війни, встановлення таких партнерств є надзвичайно складним, а часто й неможливим.

Війна веде до людських втрат і страждань, б'є по науці, розриває міжнародні зв'язки, відновлення яких може тривати роками, а то й десятиріччями. Знищення міжнародної співпраці – це, без перебільшення, трагедія для науки.

Ми не маємо змоги самотійно зупиняти війни, але війна в Україні, яка відбувається так близько до нас, на нашому порозі, поглибила наше розуміння цінностей і нагадала, чому вони важливі і за що варто боротися

Ми не маємо змоги самостійно зупиняти війни, але війна в Україні, яка відбувається так близько до нас, на нашому порозі, поглибила наше розуміння цінностей і нагадала, чому вони такі важливі і за що варто боротися.

► *У зверненні на підтримку України у 2022 році Science Europe закликала міжнародну наукову спільноту переглянути офіційні відносини з російськими науковими установами та вченими. На Вашу думку, чи було зроблено все можливе в цьому напрямі? Чи припинено співпрацю з російськими дослідниками й установами, які прямо чи опосередковано «працюють на війну»? Якщо ні, що ще необхідно зробити?*

► Так, на мою думку, всі члени Science Europe припинили співпрацю з російськими дослідниками.

Хоча це рішення, ймовірно, мало несправедливі наслідки для окремих учених, які не підтримують війну, з інституційної точки зору було зроблено все можливе. Європейська комісія в рамках програми Горизонт Європа виключила всі російські організації.

Санкції проти росії постійно продовжуються та посилюються. Наскільки мені відомо, на інституційному рівні в Європі співпраця з російськими установами повністю припинена. Жодні гранти чи фінансування не надаються російським організаціям, принаймні серед членів Science Europe.

► *Ми вже говорили про зміни в Science Europe і в НФДУ. На вашу думку, чи готова європейська наукова спільнота до нових викликів? Зокрема, чи були надані рекомендації для науковців, установ чи університетів як діяти у разі загрози безпеці? Можливо, розроблено нові програми підтримки для науковців з різних країн, не лише з України, на випадок, якщо їм знадобиться допомога?*

► Для підтримки окремих дослідників, які зазнають переслідувань або опинилися в складних обставинах, діє організація Researchers at Risk, що працює на глобальному рівні.

У Science Europe ми зосереджуємося на інституційному рівні, зокрема, створили робочу групу з питань безпеки досліджень, яка розглядає ці виклики не лише в контексті України, а й у ширшій перспективі.

Сьогодні питання безпеки досліджень є актуальним для будь-якої країни, зокрема за межами Європи. Цього року ми провели серію воркшопів, присвячених безпеці досліджень, які стали платформою для обміну досвідом між членами Science Europe. Учасники ділилися інформацією про те, як вони реагують на виклики, які заходи впроваджують і які підходи застосовують.

Наразі ми узагальнюємо результати цих заходів. У підсумковому документі буде відображено, як саме члени Science Europe підходять до забезпечення безпеки досліджень, із розумінням того, що надмірно жорсткі обмеження можуть зашкодити науковому прогресу. Формується типовий підхід, який передбачає оцінку ризиків для кожного окремого проєкту: інституція, що отримує фінансування, разом із дослідницькою групою має провести належну перевірку, виявити та мінімізувати ризики неналежного використання результатів дослідження.

Наскільки мені відомо, масштабних програм підтримки, які б безпосередньо відповідали на ці ризики, поки що немає. Натомість організації, що фінансують дослідження, установи, які їх виконують та національні уряди формують

все ширше коло політик підтримки. Основна відповідальність за впровадження таких підходів залишається на національному рівні, де ключову роль відіграють органи влади.

► **У ці складні часи що Вас особисто надихає на подальшу підтримку міжнародної наукової співпраці?**

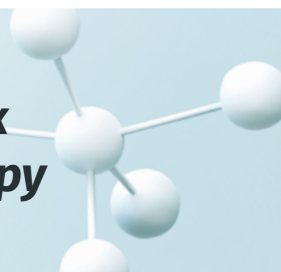
► Для мене головним джерелом натхнення є переконання, що війна має закінчитися. Ми працюємо заради науки, ми працюємо заради миру. Це непросто, адже війна в Україні, конфлікт у Секторі Гази та інші збройні протистояння сприяють зростанню оборонних бюджетів. Усі говорять, що світ потребує миру, а не війни. Але чи не є це певним протиріччям – прагнути миру, водночас удосконалюючи засоби знищення одне одного?

Звичайно, я розумію законну потребу фінансувати оборону. Водночас ми мусимо інвестувати в мир через науку. Нам потрібні знання, діалог і взаєморозуміння. Наука має допомогти знаходити шляхи до миру, а не лише захищатися від війни. Ми не хочемо жити у світі, де війна залишається прийнятним способом розв'язання конфліктів. Наука і дослідження мають допомогти нам створити більш мирні рішення.

Наука – один із найпотужніших інструментів для побудови миру. Через наукову співпрацю та дослідницький пошук ми можемо зрозуміти, чому людство вдається до воєн, і, що важливіше, як перейти до мирних способів вирішення конфліктів і розбудови суспільства. Це можливо. Наука вже долає кордони – соціальні, економічні, політичні. Концепція наукової дипломатії, про яку ви, безумовно, чули, відображає одну з ключових якостей науки – її здатність об'єднувати через діалог.

Наука – один із найпотужніших інструментів для побудови миру

Варто згадати, що Science Europe та Європейська асоціація університетів були засновані після Другої світової війни. У часи, коли Європу розділяла «залізна завіса», університети та наукові ради свідомо вирішили продовжувати співпрацю попри політичні розбіжності. Перші такі асоціації з'явилися наприкінці 1940-х – на початку 1950-х років. Іноді дослідники ризикували життям, щоб зустрітися, часто в нейтральних місцях, наприклад, у Женеві.

Ці приклади демонструють, як наука здатна долати розбіжності та сприяти взаєморозумінню. Проте підтримувати наукову співпрацю під час війни надзвичайно складно. І хоча я, можливо, дещо спрощую дуже складну проблему, все ж вірю: серйозні виклики, які нині стоять перед людством, ми можемо подолати тільки разом.

Це непросто, але ми мусимо намагатися. Саме це мене надихає.

► **Яке послання Ви хотіли б залишити українським дослідникам, які продовжують працювати в Україні?**

- Єдине, що я можу сказати – мені щиро шкода.

Я знаю, що в європейських університетах багато людей роблять усе можливе, щоб допомогти. І я можу лише заохотити скористатися цією підтримкою.

Що стосується Science Europe – ми тут аби допомагати, насамперед, через Національний фонд досліджень України. Підтримуючи Фонд, ми сприяємо зміцненню всієї дослідницької системи України.

Тож моє послання – це солідарність і підтримка: ми з вами і залишатимемося з вами.

**моє послання – це солідарність
і підтримка: ми з вами
і залишатимемося з вами**

*Інтерв'юєри – Світлана ГАЛАТА,
Тетяна МАЧУЛІНА*

**НАЦІОНАЛЬНИЙ
ФОНД ДОСЛІДЖЕНЬ
УКРАЇНИ**